

Stan prawny w zakresie równości wyznań i światop.

Autor tekstu: Ernest Zienkiewicz

1. Rys historyczny

Do czasu przemian polityczno – ustrojowych zapoczątkowanych porozumieniami „okrągłego stołu” z 1989r. wolność sumienia i religii gwarantowała Konstytucja PRL z 1952 r. a także Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania [1]. W zakresie wolności religii oznaczać to miało m.in. uprawnienie jednostki do indywidualnego bądź zbiorowego manifestowania swoich poglądów i przekonań religijnych, w tym ich propagowania oraz prawo do tworzenia związków wyznaniowych wraz z prowadzeniem przez nie różnorodnej działalności związanej z zaspokajaniem potrzeb religijnych członków [2]. Użyte sformułowania przepisów powyższych aktów prawnych konstituowały jednocześnie formalną zasadę rozdziału między państwem i kościołem.

W praktyce wolność religii w okresie PRL podlegała licznym ograniczeniom [3]. Polegały one m.in. na dyskryminacji osób wierzących pozbawieniem ich możliwości zajmowania kierowniczych stanowisk w życiu publicznym, na zwalnianiu nauczycieli z pracy w szkole za spełnianie praktyk religijnych, czy też niedopuszczaniu do udziału w zgromadzeniach religijnych poprzez zakazy odbywania pielgrzymek i procesji oraz budowy nowych świątyń [4]. Ograniczeniom podlegało też prawo jednostki do tworzenia własnych organizacji o charakterze wyznaniowym. Jednocześnie państwo komunistyczne ingerowało nie tylko w ich działalność organizacyjną, ale także w inne przejawy ich aktywności, zaś laicki charakter państwa oznaczał w rzeczywistości „ateizację społeczeństwa przy użyciu instytucji i funduszy państwowych a zwłaszcza szkół i środków masowego przekazu zmonopolizowanych przez państwo”. [5] Uzupełnieniem polityki państwa w tym zakresie było jednocześnie stosowanie przepisów karnych m.in. za złamanie wymogów cenzury i debitu nałożonych na publikację wydawnictw religijnych. Całokształt działalności państwa w tej sferze nadawał w związku z tym przepisom konstytucyjnym charakter fasadowy, obliczony na użytek propagandy zewnętrznej.

Wydarzenia roku 1989 doprowadziły do zasadniczej zmiany sytuacji. Wprowadzenie zasady demokratycznego państwa prawnego nie pozostało bowiem bez wpływu na realizację utrzymanych w mocy przepisów Konstytucji określających zasady ustawodawstwa wyznaniowego [6]. Wyrazem zmian stało się uchwalenie 17 maja 1989 r. ustaw wyznaniowych, które przyjęły liberalną interpretację zasad Konstytucji. Linia ta kontynuowana była także w latach następnych, przy czym pojawiły się także tendencje do wprowadzania elementów wyznaniowości państwa [7].

Wzmocnieniu gwarancji wolności sumienia i wyznania służyło także ratyfikowanie przez Polskę w dniu 2 października 1992 r. Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. [8]. Znaczenia tej Konwencji nie można przecenić. Wynika to z faktu, iż określony w niej katalog praw człowieka wywiera bezpośredni wpływ na treść stanowionych przepisów prawa, przy jednoczesnym zapewnieniu ofiarom naruszeń tych praw [9] przez władze państwowe, możliwości wniesienia skargi do organów strasburskich.

Zapisane w art. 9 Konwencji prawo do wolności religijnej [10] zaliczone zostało przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości do wiodących zasad prawnych, zaś zgodnie wykładnią Trybunału państwa zobowiązane są do pozytywnej ochrony wolności religijnej, tzn. tworzenia przez instytucje publiczne odpowiednich warunków umożliwiających zaspokajanie potrzeb religijnych. [11] Z drugiej strony wolność religijna zagwarantowana w tym artykule może zostać naruszona nawet w sposób niezamierzony, gdy prawodawca nie przewidział skutków swojej decyzji godzącej w zasady jakiegoś wyznania [12].

Do wolność myśli, sumienia i religii odnosi się bezpośrednio art. 18 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 1966 r. [13]. Uzupełnienie Paktów Praw Człowieka, mimo braku wiążącego państwa charakteru prawnego stanowi uchwalona 25 listopada 1981r. przez Zgromadzenie Ogólne NZ Deklaracja o eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniu. Jest ona też obowiązującą wytyczną dla organów ONZ i innych organizacji międzynarodowych należących do systemu ONZ. [14]

Nowy etap w rozwoju stosunków wyznaniowych w Polsce otworzyło uchwalenie w dniu 2

kwietnia 1997 r. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. **[15]** Potwierdza ona w preambule równość w prawach i powinnościach wszystkich obywateli Rzeczypospolitej, w tym także w zakresie wolności sumienia i religii.

2. Stosunki pomiędzy kościołami i innymi związkami wyznaniowymi a organami państwowymi

Podstawy stosunków pomiędzy kościołami i innymi związkami wyznaniowymi a organami państwowymi określone zostały w art. 25 rozdziału pierwszego zatytułowanego: „Rzeczpospolita”. Wprowadza on zasady: równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych; zachowania bezstronności władz publicznych w RP w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych przy zapewnieniu przez władze publiczne swobody ich wyrażania; kształtowania stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego; określania stosunków między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi w drodze ustaw uchwalanych na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Konstytucja przewiduje także szczególny sposób określenia stosunków pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim w umowie międzynarodowej zawartej ze Stolicą Apostolską i ustawach.

Zawarte w tym artykule przepisy tworzą jednocześnie gwarancje swobody wypełniania funkcji religijnych przez kościoły i związki wyznaniowe.

W art. 25 ust. 1 wyrażona została zasada równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych. W praktyce zasada ta nakłada na państwo wymóg równego traktowania tych podmiotów, tj. uposażanie ich jednakowymi uprawnieniami i obciążanie ich identycznymi obowiązkami. Zasada równouprawnienia obejmuje wszystkie kościoły i związki wyznaniowe, niezależnie od formy uregulowania ich sytuacji prawnej. Za sprzeczne z zasadą równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych należy uznać różnicowanie ich sytuacji prawnej w zależności od kryterium historycznego bądź ilościowego. **[16]**

Zasadę równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych uzupełnia obowiązek zachowania przez władze publiczne w Rzeczypospolitej bezstronności w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych (art. 25 ust. 2). Oznacza to m.in.:

- zakaz posługiwania się przez państwo kryteriami religijnymi czy też ateistycznymi przy określaniu i realizowaniu swoich zadań,
- odrzucenie faworyzowania, dyskryminacji czy też wskazywania jakiegokolwiek religii, światopoglądu czy filozofii,
- zakaz faworyzowania bądź dyskryminowania kogokolwiek z powodów religijnych czy też światopoglądowych przy obsadzie urzędów państwowych,
- nie narzucanie religii, światopoglądu, filozofii obywatelom, urzędnikom, szkołom itd.
- bezstronność funkcjonariuszy publicznych przy wykonywaniu funkcji urzędowych.

Bezstronność państwa oznacza także konieczność oparcia się przy tworzeniu prawa na wartościach moralnych wspólnych dla obywateli wyznających różne religie i kierujących się różnymi światopoglądami. Bezstronność państwa nie musi oznaczać bezgranicznej akceptacji dla wszystkich religii, światopoglądów czy też filozofii, przy czym wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Formuła ta nawiązuje do treści art. 18 ust. 3 Międzynarodowego paktu praw politycznych i obywatelskich z 1966 r. **[17]**

Przepis art. 25 ust. 2 zobowiązuje jednocześnie władze publiczne do zapewnienia odpowiednich warunków umożliwiających swobodę wyrażania przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych w życiu publicznym.

Art. 25 ust. 3 podnosi do rangi konstytucyjnej zasadę takiego kształtowania stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi by zachowana została ich wzajemna niezależność w swoim zakresie oraz poszanowanie ich autonomii. Oznacza to jednocześnie oddzielenie kościołów i związków wyznaniowych od państwa. Przyjęcie zasady niezależności i autonomii nie oznacza jednakże stworzenia „muru separacji” pomiędzy tymi podmiotami. Wynika to z konieczności uwzględniania przy określaniu stosunków możliwości ich współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego. W tym przypadku współdziałanie

powinno mieć dla kościołów i związków wyznaniowych dobrowolny charakter w celu uniknięcia ewentualnych nadużyć ze strony państwa.

Ważnym elementem niezależności kościołów i związków wyznaniowych jest ich prawo swobodnego wykonywania władzy duchownej, w tym także jurysdykcji oraz zarządzania swymi sprawami. Samorząd obejmuje też uprawnienie do samodzielnego ustalania struktur organizacyjnych, systemu powoływania organów i trybu ich funkcjonowania z reguły na podstawie przepisów prawa wewnętrznego. Granice samorządu normują przepisy prawa państwowego. **[18]**

Zasada autonomii przyjęta w art. 25 ust. 3 oznacza uznanie przez państwo możliwości rządzenia się kościołów i związków wyznaniowych w swoich sprawach własnym prawem wewnętrznym oraz ich swobodę w zakresie zmiany prawa wewnętrznego i jego tworzenia. Wykluczona jest także kontrola stosowania prawa wewnętrznego kościoła lub związku wyznaniowego przez sądy państwowe. Jego skuteczność ograniczana jest do ich forum wewnętrznego, zaś ewentualne oddziaływanie na zewnątrz zależy od swobodnego uznania państwa. Normy prawa wewnętrznego nie mają charakteru bezwzględnego. **[19]**

Zawarta w art. 25 ust. 3 zasada kształtowania stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi wzorowana jest na art. 1 konkordatu z 1993 r., zgodnie z którym „Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska potwierdzają, że Państwo i Kościół są — każde w swojej dziedzinie — niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”. Zapis art. 25 ust. 3 Konstytucji likwiduje przedmiotowość zarzutów braku konstytucyjnych podstaw do przyjęcia art. 1 konkordatu oraz jego zgodności z zasadą rozdziału Kościoła i państwa w ujęciu przepisów ustawy zasadniczej poprzednio obowiązującej. **[20]** Kształtuje jednocześnie w tym zakresie w identyczny sposób sytuację wszystkich kościołów i związków wyznaniowych w Polsce.

W odróżnieniu od poprzednio obowiązujących przepisów konstytucyjnych, art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji przesądzają sprawy związane z trybem normowania sytuacji prawnej kościołów i związków wyznaniowych w Polsce. Przewidują one jednocześnie odmienny sposób regulacji sytuacji Kościoła Katolickiego względem innych kościołów oraz związków wyznaniowych.

Przyjęty w art. 25 ust. 4 mieszany system regulacji sytuacji Kościoła Katolickiego w Polsce, tj. w formie umowy międzynarodowej i ustaw, staje się jednocześnie formalną podstawą do przyjęcia podpisanego w 1993 r. Konkordatu. **[21]** W związku z tym na podstawie art. 91 ust. 1 i 2 Konstytucji — w przypadku ratyfikacji — Konkordat będzie mógł być bezpośrednio stosowany w krajowym porządku prawnym w zakresie nie wymagającym wydania zgodnych z nim ustaw wykonawczych, mając jednocześnie pierwszeństwo przed innymi nie dającymi się z nim pogodzić ustawami. Jednocześnie Konkordat może stać się jako umowa międzynarodowa przedmiotem orzekania Trybunału Konstytucyjnego co do jego zgodności z Konstytucją (art. 188 pkt. 1 Konst.).

Art. 25 ust. 5 przyjmuje, iż określenie stosunków pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a innymi niż Kościół Katolicki kościołami oraz związkami wyznaniowymi następuje w drodze ustaw uchwalanych na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. W chwili obecnej sytuację prawną kościołów i związków wyznaniowych określają w sposób indywidualny następujące źródła ustawowe:

Kościół Katolicki. Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 29, poz. 154, zm. 1990 r., nr 51, poz. 297, nr 55, poz. 321; nr 86, poz. 504; z 1991 r., nr 95, poz. 425; nr 107, poz. 459; z 1993 r., nr 7, poz. 34, z 1994 r., nr 1, poz. 3, z 1997 r., nr 96, poz. 590) wraz z aktami wykonawczymi.

Kościół Adwentystów Dnia Siódmego. Ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 97, poz. 481).

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. nr 66, poz. 287, zm. 1991 r., nr 95 poz. 425; z 1993 r., nr 7, poz. 34; z 1994, nr 1, poz. 3).

Kościół Chrześcijan Baptystów. Ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 97, poz. 480) z aktami wykonawczymi.

Kościół Ewangelicko-Augsburski. Ustawa z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 73, poz. 323) z aktami wykonawczymi.

Kościół Ewangelicko-Methodystyczny. Ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 97, poz. 479) z aktami wykonawczymi.

Kościół Ewangelicko-Reformowany. Ustawa z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 73, poz. 324).

Kościół Katolicki Mariawitów. Ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 41, poz. 252).

Kościół Polskokatolicki. Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 97, poz. 482) z aktami wykonawczymi.

Kościół Starokatolicki Mariawitów. Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 41, poz. 253).

Wschodni Kościół Staroobrzędowy. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (Dz. U. nr 38, poz. 363, zm. 1945, nr 48, poz. 273).

Kościół Zielonoświątkowy. Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 41, poz. 254).

Karaimski Związek Religijny. Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 30, poz. 241, zm. 1945, poz. 271; nr 48, poz. 273).

Muzułmański Związek Religijny. Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 30, poz. 240; zm. 1945 r., nr 48, poz. 271; nr 48, poz. 273).

Gminy wyznaniowe żydowskie. Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 41, poz. 251).

W odniesieniu do innych kościołów i związków wyznaniowych ich sytuacja regulowana jest w trybie administracyjnym w oparciu o przepisy ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Uchwalenie tej ustawy przy jednoczesnym zniesieniu w 1989 r. systemu koncesyjnego w zakresie trybu tworzenia nowych kościołów i związków wyznaniowych i zastąpieniu go systemem deklaracyjnym doprowadziło do gwałtownego wzrostu ilości związków wyznaniowych wpisanych do rejestru. [22] Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania reguluje także tryb rejestracji nowo powstających związków wyznaniowych.

W związku z powyższą ustawą wydaje się, że zbyt daleko idącym rozwiązaniem jest możliwość wykreślenia z rejestru kościoła lub innego związku wyznaniowego, który nie przejawiał swojej działalności w okresie dwóch lat (art. 36 ust. 1 pkt 3) W tym przypadku przysługuje od decyzji o wykreśleniu z rejestru prawo skargi do Naczelnego Sądu Administracyjnego w trybie przepisów K. p. a. [23]

Zgodnie z obowiązującymi przepisami zalegalizowanym kościołom i związkom wyznaniowym a także ich jednostkom organizacyjnym przysługuje osobowość prawna. System powstawania, działania i likwidacji wyznaniowych osób prawnych regulowany jest w ustawach indywidualnych, w przypadku zaś kościołów i związków wyznaniowych nie mających uregulowanej sytuacji prawnej odrębnymi ustawami, określane jest to ich prawem wewnętrznym lub statutami (nabywają osobowość prawną z chwilą wpisu do rejestru).

3. Wolność sumienia i wyznania

Sprawom wolności sumienia i religii poświęcony został art. 53 Konstytucji. Zapewnia on wszystkim, zarówno obywatelom polskim jak i cudzoziemcom, poszanowanie ich wolności w tym zakresie, ograniczenie uzewnętrzniania której nastąpić może jedynie w przypadkach, wcześniej już wskazanych. Zgodnie z art. 53. ust. 6 nikogo nie można zmuszać do uczestniczenia ani do nie uczestniczenia w praktykach religijnych. [24] Nikt też nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania (art. 53 ust. 7). Stosownie do art. 32 ust. 2 wyznanie bądź bezwyznaniowość nie może być przyczyną dyskryminacji żadnej osoby w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym. [25]

Wyznaczony został także zakres pojęcia „wolność religii”, która obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje

także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują (art. 53 ust. 2 Konst.).

Z wolnością religii związane jest także prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Odpowiednio do art. 48 ust. 1 Konstytucji wychowanie to powinno jednakże uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania (art. 53 ust. 3) r. [26] Z prawem tym wiąże się możliwość, zapisana w art. 53 ust. 4 Konstytucji, uczynienia z religii kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej przedmiotu nauczania w szkole. [27] Nauka religii nie może naruszać wolności sumienia i religii innych osób.

Możliwość organizowania nauki religii w szkole publicznych przewiduje art. 12 ustawy o systemie oświaty z 7 września 1991 r. [28] Wydane na jego podstawie rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 kwietnia 1992 r. [29] określa warunki i sposób organizowania nauki religii w szkołach publicznych.

W związku z powyższym rozporządzeniem, zwrócić należy uwagę na sygnalizowany przez ankietę szczególny problem uczniów, pozbawionych wpisu oceny z religii na świadectwie po odrzuceniu przez szkołę lub organ ją prowadzący możliwości zorganizowania dla nich lekcji religii ze względu na zbyt niską liczbę chętnych. Wydaje się, że uczniom takim powinno zapewnić się, analogicznie do rozwiązań przyjętych w ustawach indywidualnych, to aby wpis oceny na świadectwie dokonany mógł być na podstawie zaświadczenia wydanego przez odpowiedni organ związku wyznaniowego, w oparciu o wyniki nauczania religii organizowanej samodzielnie przez kościoły i związki wyznaniowe zgodnie z art. 20 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 1989 r.

Rozporządzenie z 1991 r. przewiduje także możliwość umieszczenia krzyża w pomieszczeniach szkolnych. W szkole można także odmawiać modlitwę przed i po zajęciach. Odmawianie modlitwy w szkole powinno być wyrazem wspólnego dążenia uczniów oraz taktu i delikatności ze strony nauczycieli i wychowawców. Zarówno modlitwa jak i umieszczenie krzyża w pomieszczeniach szkolnych ma charakter fakultatywny.

Niewłaściwym wydaje się umieszczenie tego unormowania na poziomie rozporządzenia wykonawczego jak również odniesienia klauzuli wskazującej na konieczność szukania kompromisu oraz określającej sposób postępowania nauczycieli, wyłącznie do kwestii modlitwy w szkole.

Dodać należy, że na podstawie art. 70 ust. 3 Konstytucji rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponad podstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa.

4. Ocena

Jak już wcześniej wspomniano, art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji przesądzają sprawy związane z trybem normowania sytuacji prawnej kościołów i związków wyznaniowych w Polsce. Wybrany został model indywidualnego regulowania sytuacji kościołów i związków wyznaniowych w drodze ustawowej. [30] Przejrzystość sytuacji prawnej związków wyznaniowych w Polsce dodatkowo zacięra przyjęcie w Konstytucji mieszanej koncepcji regulowania statusu Kościoła Katolickiego w drodze umowy międzynarodowej i ustaw. [31] Odrzucono racjonalnie nasuwającą się możliwość uregulowania sytuacji wszystkich kościołów i związków wyznaniowych poprzez uchwalenie wspólnej, jednolitej ustawy. Przyjęte rozwiązanie spowoduje niewątpliwie mnożenie się aktów ustawowych, zbliżonych do siebie zarówno w zakresie regulacji, jak i w nawet w sposobie zredagowania przepisów. [32]

Trudno wyobrazić sobie też możliwość ułożenia sytuacji w drodze regulacji ustawowej w przypadku mniejszych kościołów i związków wyznaniowych. Wprawdzie indywidualny tryb pozwala na lepsze uwzględnienie specyfiki struktur organizacyjnych i odmiennych sposobów funkcjonowania, [33] wymaga on jednak intensywnej pracy organów ustawodawczych. Tryb ten premiuje związki większe, lepiej zakorzenione w społeczeństwie polskim. [34] Dodatkowo okazało się, że przyjęte w ustawach indywidualnych szczegółowe rozwiązania rozszerzyły i skonkretyzowały uprawnienia związków wyznaniowych, w szczególności Kościoła Katolickiego

w stosunku do podmiotów, których sytuacja regulowana jest wyłącznie na podstawie ustawy z 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (np. w zakresie prawa do zakładania stacji radiowych i telewizyjnych czy też realizacji inwestycji sakralnych i kościelnych). W tym kontekście konieczne staje się więc przeprowadzenie odpowiednich zmian w celu zagwarantowania faktycznego równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych, niezależnie od formy regulacji ich sytuacji prawnej.

Sytuacja prawna stowarzyszeń światopoglądowych

Wolność tworzenia i działania różnego rodzaju organizacji, w tym stowarzyszeń gwarantuje art. 12 Konstytucji RP z 1997 r. Jednocześnie zgodnie z art. 58 Konstytucji zapewnia się każdemu wolność zrzeszania się. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne w Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd (art. 58 ust. 2).

Zgodnie z art. 58 ust. 3 Konstytucji rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru określa ustawa — w przypadku stowarzyszeń jest nią ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach. [35] Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt. 2 i 3 przepisom ustawy nie podlegają kościoły i inne związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także organizacje religijne, których sytuacja prawna jest uregulowana ustawami o stosunku państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych, działające w obrębie tych kościołów i związków.

Zgodnie z art. 2 ustawy, stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach nie zarobkowych. Określa ono samodzielnie swoje cele, programy działania i struktury organizacyjne oraz uchwała akty wewnętrzne dotyczące jego działalności. Działalność swą stowarzyszenie opiera na pracy społecznej członków, chociaż może też do prowadzenia swoich spraw zatrudniać pracowników.

Ustawa nie przewiduje szczególnej formy organizacyjnej dla tzw. stowarzyszeń światopoglądowych. W związku z powyższym zgodnie z *Prawem o stowarzyszeniach* mogą one przyjąć jedynie formę stowarzyszenia zwykłego bądź stowarzyszenia.

Uproszczoną formą stowarzyszenia są zakładane przez co najmniej trzy osoby stowarzyszenia zwykłe, nie posiadające osobowości prawnej (art. 40 ustawy). Nie podlegają one rejestracji, lecz tylko zgłoszeniu właściwemu organowi administracji państwowej. Sąd rejestrowy może zakazać na wniosek organu nadzorującego lub prokuratora założenia stowarzyszenia zwykłego jeżeli jego regulamin jest niezgodny z prawem lub założyciele nie spełniają wymagań określonych ustawą np. braku zdolności do czynności prawnych.

W porównaniu z podstawową formą stowarzyszenia pozbawione są one szeregu uprawnień takich jak: możliwość powoływania terenowych jednostek organizacyjnych; łączenie się w związki stowarzyszeń, zrzeszanie osób prawnych; prowadzenie działalności gospodarczej; przyjmowanie darowizn, spadków i zapisów oraz otrzymywanie dotacji, a także korzystanie z ofiarności publicznej (art. 42 ustawy). Podstawą materialną działalności stowarzyszenia zwykłego mogą być tylko składki członkowskie. Wąski zakres uprawnień powoduje, iż forma stowarzyszenia zwykłego nadaje się w zasadzie jedynie dla niewielkich organizacji, obejmujących swą działalnością stosunkowo niewielki obszar.

Stowarzyszenie w podstawowej formie założone może być przez grupę co najmniej piętnastu osób. Prawo tworzenia stowarzyszeń przysługuje obywatelom polskim mającym pełną zdolność do czynności prawnych i nie pozbawionym praw publicznych. Prawo to przysługuje także cudzoziemcom mającym miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. (art. 3 i 4 ustawy). Osoby te uchwalają statut stowarzyszenia [36] i wybierają komitet założycielski (art. 9 ustawy). Prawo członkostwa w stowarzyszeniu przysługuje ponadto innym kategoriom osób stosownie do art. 3 i 4 ustawy. Zakazane jest tworzenie stowarzyszeń przyjmujących zasadę bezwzględnego posłuszeństwa ich członków wobec władz stowarzyszenia (art. 6 ust. 1). Ponadto zgodnie z art. 6 ust. 2 nikogo nie wolno zmuszać do udziału w stowarzyszeniu lub ograniczać jego prawa do wystąpienia ze stowarzyszenia. Nikt nie może też ponosić ujemnych następstw z powodu przynależności do stowarzyszenia albo pozostawania poza nim. Ustawa z 1989 r. dopuszcza ograniczenie do korzystania z prawa do stowarzyszania się przez członków policji i sił zbrojnych (art. 44) [37]

Rejestracja stowarzyszenia należy do właściwego, ze względu na siedzibę stowarzyszenia, rejestrowego sądu wojewódzkiego. [38] W przypadku zgodności statutu z przepisami prawa i spełnienia ustawowych wymagań przez założycieli sąd rejestrowy nie może

odmówić zarejestrowania stowarzyszenia. Do postępowania sądowego w sprawach rozpoznawanych przez sąd rejestrowy lub sąd stosuje się przepisy kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu nieprocesowym, ze zmianami wynikającymi z ustawy z 1989 r. *Prawo o stowarzyszeniach* (art. 8).

Nadzór nad stowarzyszeniami określony został w rozdziale 3 ustawy. Wykonywany jest on wyłącznie z punktu widzenia legalności, tzn. zgodności działalności stowarzyszenia z przepisami prawa i postanowieniami statutu.

Do rozwiązania stowarzyszenia przez sąd może dojść, jeżeli działalność stowarzyszenia wykazuje rażące lub uporczywe naruszenie prawa albo postanowień statutu i nie ma warunków do przywrócenia działalności zgodnej z prawem lub statutem. Ponadto na wniosek organu nadzorującego sąd wydaje postanowienie o rozwiązaniu stowarzyszenia, w razie gdy liczba wymaganych członków stowarzyszenia zmniejszyła się poniżej liczby członków wymaganych do jego założenia lub gdy stowarzyszenie nie posiada przewidzianych w ustawie władz i nie ma warunków do ich wyłonienia w okresie nie dłuższym niż rok. W razie rozwiązania stowarzyszenia przez sąd, zarządza on jego likwidację, wyznaczając likwidatora (art. 36 ust. 2).

Rozwiązanie się stowarzyszenia może dojść do skutku także na podstawie własnej uchwały.

Majątek stowarzyszenia powstaje ze składek członkowskich, darowizn, spadków, zapisów, dochodów z własnej działalności, dochodów z majątku stowarzyszenia oraz z ofiarności publicznej (art. 33 ust. 1). Jednocześnie art. 33 ust. 2 ustawy określa prawo stowarzyszenia, przy zachowaniu obowiązujących przepisów, przyjmowania darowizn, spadków i zapisów oraz korzystania z ofiarności publicznej. **[39]**

Stowarzyszenie może prowadzić także działalność gospodarczą wg zasad określonych w odrębnych przepisach. **[40]** Dochód z działalności gospodarczej stowarzyszenia służy realizacji celów statutowych i nie może być przeznaczony do podziału między jego członków (art. 34). Na podstawie art. 17 ust. 1 pkt. 4 i 5) ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych z podatku zwolnione są dochody podatników z zastrzeżeniem ust. 1c, których celem statutowym jest działalność naukowa, naukowo — techniczna, oświatowa, w tym również polegająca na kształceniu studentów, kulturalna, w zakresie kultury fizycznej i sportu, ochrony środowiska, wspierania inicjatyw społecznych na rzecz budowy dróg i sieci telekomunikacyjnej na wsi oraz zaopatrzenia wsi w wodę, dobroczynności, ochrony zdrowia i pomocy społecznej, rehabilitacji zawodowej i społecznej inwalidów oraz kultu religijnego — w części przeznaczonej na te cele jak również dochody spółek, których udziałowcami (akcjonariuszami) są wyłącznie organizacje działające na podstawie ustawy — Prawo o stowarzyszeniach, a których celem statutowym jest działalność wymieniona w pkt 4 — w części przeznaczonej na te cele oraz przekazanej na rzecz tych organizacji.

Stowarzyszenia podlegają także obowiązkowi podatkowemu w zakresie podatku od towarów i usług (VAT) , o ile ma zastosowanie art. 5 ustawy z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym (Dz. U. Nr 11, poz. 50 z późn. zm.).

Podjęcie działalności gospodarczej przez stowarzyszenie nie podlega ewidencjonowaniu ani rejestracji. Jednakże w tym przypadku mają zastosowanie przepisy ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości **[41]** oraz ustawy z dnia 13 października 1995 r. o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników **[42]**.

Zgodnie z art. 35 stowarzyszenia mają także prawo otrzymywania dotacji. **[43]**

Stowarzyszenia zwolnione są od opłaty skarbowej określonej w par. 58 — 60 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 9 grudnia 1994 r. w sprawie opłaty skarbowej w zakresie wskazanym w par. 62 ust. 1 i 2 (Dz. U., Nr 136, poz. 705 z późn. zm.).

Na podstawie art. 7 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych **[44]** zwolnione są od podatku od nieruchomości: nieruchomości lub ich części zajęte na potrzeby prowadzenia przez stowarzyszenia statutowej działalności wśród dzieci i młodzieży w zakresie oświaty, wychowania, nauki i techniki, kultury fizycznej i sportu, z wyjątkiem wykorzystywanych do prowadzenia działalności gospodarczej, oraz grunty trwale zajęte na obozowiska i bazy wypoczynkowe dzieci i młodzieży.

- [1] Dz. U. nr 46, poz. 46 z późn. zm.
- [2] M. Pietrzak : *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1982, s. 16
- [3] z różnym nasileniem, np. Konstytucja PRL z 1952 r. po zmianie w 1976 r. przestała zabraniać nadużywania wolności sumienia i wyznania do celów godzących w interesy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.
- [4] J. Krukowski: *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993, str. 208
- [5] J. Krukowski: *jw.*, str. 69, M. Pietrzak: *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1993, s. 171
- [6] M. Pietrzak: *jw.*, s. 224
- [7] M. Pietrzak: *jw.*, s. 226.
- [8] Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.
- [9] Prawo skargi przysługuje też osobom prawnym.
- [10] Art. 9 EKPCz: 1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. 2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.
- [11] R. Sobański: *Prawo europejskie a Kościoły*, PiP 4-5/96, str. 27. Autor wskazuje np. orzeczenie w sprawie *Prais - Rat*, Rs. 130/75
- [12] R. Sobański: *jw.*, s. 27
- [13] Dz. U. z 1977 r. nr 38, poz. 167, załącznik.
- [14] A. Łopatka, *Wolność sumienia i wyznania*.
- [15] Dz. U. nr 78, poz. 483
- [16] W tym przypadku limit członków kościoła lub związku wyznaniowego, konieczny do przyjęcia formy legalizacji wskazanej przez państwo, mieścić się powinien w granicach rozsądku.
- [17] Odpowiada też zasadniczo treści art. 27 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania Dz. U. nr 29, poz. 155 z późn. zm.
- [18] M. Pietrzak, *jw.*, s. 264 i nast.
- [19] M. Pietrzak, *jw.*, s. 264
- [20] K. Krasowski: w recenzji pracy *Konkordat Polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993 - 1996*, PiP 6/97, s. 98
- [21] Możliwość zawarcia umowy międzynarodowej regulującej sytuację Kościoła Katolickiego w obrębie danego państwa wynika z uznania podmiotowości publicznoprawnej Stolicy Apostolskiej w stosunkach międzynarodowych.
- [22] Kościoły i związki wyznaniowe działające w dniu wejścia w życie ustawy jako stowarzyszenia zarejestrowane podlegały wpisowi do rejestru z urzędu, zaś jako stowarzyszenia zwykle po spełnieniu wymogów przewidzianych dla powstawania nowych kościołów i związków wyznaniowych (odp. art. 41 ust. 1 i 2 ustawy).
- [23] M. Pietrzak, *jw.*, str. 251
- [24] patrz też: art. 196 k.k. z 1969 r.
- [25] patrz też: art. 192 k.k. z 1969 r.
- [26] Patrz też art. 14 Konwencji Praw Dziecka z 1989 r., i deklaracje interpretacyjne Polski co do wykonywania praw przez dzieci, Dz. U. nr 120, poz. 526.
- [27] Patrz też art. 2 Pierwszego protokołu dodatkowego do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1995 r., nr 36, poz. 175)
- [28] Dz. U. nr 95, poz. 425, zm. w 1992 r., nr 26, poz. 113
- [29] Dz. U. nr 36, poz. 155 z późn. zm.
- [30] Ten sposób regulacji sięga jeszcze tradycji okresu przedwojennego.
- [31] Dopuszczalność uregulowania sytuacji Kościoła Katolickiego w formie umowy międzynarodowej i ustaw była do czasu uchwalenia Konstytucji przedmiotem sporu

prowadzonego już od 1993 r.

[32] T. J. Zieliński, Nowa sytuacja prawna Kościołów: Ewangelicko - Augsburskiego i Ewangelicko-Reformowanego w Polsce w świetle ustaw wyznaniowych z 13 V 1994 r., PiP 11/94, s. 31

[33] Trzeba w tym miejscu pamiętać o znacznym zróżnicowaniu związków wyznaniowych chociażby co do ilości członków jak i zasięgu ich działalności.

[34] M. Pietrzak, jw., s. 236

[35] Dz. U. Nr 20, poz. 104 z późn. zm.

[36] Minimalne wymogi, które spełniać powinien statut stowarzyszenia określone zostały w art. 10 ustawy.

[37] Patrz art. 22 ust. 2 Międzynarodowego paktu praw politycznych i obywatelskich z 1966 r.

[38] Patrz też: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 kwietnia 1989 r. w sprawie wzoru i sposobu prowadzenia rejestru stowarzyszeń (Dz. U. Nr 23, poz. 126 z późn. zm.)

[39] Patrz np: ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 1993 r., Nr 90, poz. 416 z późn. zm. oraz ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz. U. z 1993 r., Nr 106, poz. 482 z późn. zm.), ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o zbiórkach publicznych (Dz. U. Nr 22, poz. 162 z późn. zm.)

[40] Patrz ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej (Dz. U. Nr 41, poz. 324 z późn. zm.)

[41] Dz. U. Nr 121, poz. 591 z późn. zm.

[42] Dz. U. Nr 142, poz. 702.

[43] Patrz art. 20 ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r. Prawo budżetowe (Dz. U. z 1993 r. Nr 72, poz. 344 z późn. zm.)

[44] Dz. U. Nr 9, poz. 444 z późn. zm.

Ernest Zienkiewicz

prawnik z Fundacji Helsińskiej

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 31-10-2003)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2863) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2863>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw

Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl